

Επίσκεψη – Ξενάγηση του Συνδέσμου Συριανών στη Ρωσική και Αγγλικανική Εκκλησία

Κείμενο - φωτογραφίες: Χρήστου Θανόπουλου

Το Σάββατο 4 Φεβρουαρίου 2023, μία ομάδα 26 μελών και φίλων του Συνδέσμου Συριανών, ξεναγήθηκε στη Ρωσική και Αγγλικανική Εκκλησία από την γνωστή ιστορικό, ξεναγό, συγγραφέα Άρτεμη Σκουμπουρδή.

Η Ρωσική Εκκλησία ή Σωτήρα Λυκοδήμου ή Εκκλησία του Αγ. Νικόδημου είναι ο μεγαλύτερος σωζόμενος βυζαντινός ναός της Αθήνας. Πρόκειται για ναό οκταγωνικού τύπου με τρούλο, (χαρακτηριστικός τύπος ναού που συναντάται σε καθολικά μονών), ανάγεται στις αρχές του 11^{ου} αι. και ανήκει στη ρωσική ορθόδοξη παροικία της Αθήνας. Είναι αφιερωμένος στην Αγία Τριάδα, ενώ τα δύο παρεκκλήσια στους Αγ. Νικόλαο και Νικόδημο αντιστοιχώς. Η αναστήλωση του ναού (1850-1856) έγινε, με χορηγία των τσάρων Νικολάου Α' και Αλεξάνδρου Β', από τους αρχιτέκτονες Ι. Στρομ (τον οποίο ο ίδιος ο τσάρος Νικόλαος έστειλε στην Αθήνα), Τηλέμαχο Βλασσόπουλο (στρατιωτικό αρχιτέκτονα) και Φρ. Μπουλανζέ. Τα ακιδογραφήματα που εντόπισε ο αρχιτέκτονας Αντωνίνος ανάγονται έως το 1031. Ο Όσιος Λουκάς κτίστηκε το 1011. Άρα η Ρωσική εκκλησία κτίστηκε μεταξύ 1011 και 1031. Αντιγράφει την τοιχοποιία της Παναγίας (παρεκκλήσιο του Όσιου Λουκά), ενώ ο οκταγωνικός τρούλος αντιγράφει τον τρούλο του Οσίου Λουκά. Πωρόλιθος, πλινθοπερίκλειστος, (διπλή σειρά πλίνθων, χαμηλά ψευδοκουφικά-πήλινα διακοσμητικά). Ψευδοκουφικά σε αντιδιαστολή με τα κουφικά (κανονικά αραβικά) από την Κούφα, πόλη του σημερινού Ιράκ. Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν παράλληλα με τα έργα αναστήλωσης, έδειξαν ότι ο ναός του 11^{ου} αι. κτίστηκε πάνω σε παλαιοχριστιανική βασιλική, η οποία είχε κτιστεί πάνω σε ρωμαϊκό βαλανείο και ίσως προϋπήρχε ναός του Λυκείου Απόλλωνα. Υπολείμματα από το νεκροταφείο της μονής βρέθηκαν κατά τη θεμελίωση του κτιρίου Μποδοσάκη (επί της Λεωφόρου Αμαλίας). Τα οστά των μοναχών μεταφέρθηκαν και τοποθετήθηκαν το 1955 στο πρώτο δωμάτιο,

του υπόγειου χώρου (ρωμαϊκών λουτρών-παλαιοχριστιανικού ναού). Τα ρωμαϊκά λουτρά, είναι του 2ου αι. μ.Χ. (περίπου 150 μ.Χ.), 5 μ. υπό την γη (επίπεδο ρωμαϊκής εποχής). Είναι η εποχή που την Αθήνα ευεργετούν οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες: Αδριανός, Μάρκος Αυρήλιος, Αντωνίνος Πίος. Στην Αθήνα υπήρχαν 25 ρωμαϊκά λουτρά, τα οποία φτιάχτηκαν μετά την κατασκευή του Αδριάνειου υδραγωγείου και μετέφερε άφθονο νερό από την Πάρνηθα στην Αθήνα (η οποία αντιμετώπιζε μόνιμο πρόβλημα λειψυδρίας). Η ρωμαϊκή εποχή είναι η εποχή που οι άνθρωποι ασχολούνται με την περιποίηση - καθαριότητα σώματος. Ρωμαϊκά λουτρά εντοπίστηκαν σε: Ζάππειο, Ολυμπείο, Λεωφόρο Αμαλίας, κάτω από τη Ρωσική Εκκλησία, στην οδό Ναυάρχου Νικοδήμου, κάτω από το ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», κ.α. Συνήθως τα λουτρά συνοδεύονται από Γυμνάσιο. Για την επωνυμία του ναού υπάρχουν πολλές εκδοχές. Οφείλει ίσως το «Λυκοδήμου» στο όνομα του πρώτου κτήτορα του ναού, Στέφανου Λύκου ή Λυκοδήμου. Η αναφορά στην εκκλησία ως «Νικόδημου» μάλλον οφείλεται σε παραφθορά της λέξης «Λυκοδήμου». Το «Σωτεΐρα» ή «Σώτειρα» σχετίζεται με επωνυμία της Παναγίας. Σωτεΐρα του Λυκοδήμου (οικογενειακό όνομα, όπως Αγ. Ασώματοι του Σολάκη (Αρχαία Αγορά) ή Μεταμόρφωση του Κοττάκη (στην αρχή της οδού Κυδαθηναίων, με φρικτές παραμορφώσεις τσιμεντένιες - αρτιφισιέλ).

Ο ναός αποτελούσε καθολικό μονής, αρχικά (στους βυζαντινούς χρόνους) γυναικείας, και κατόπιν (στους οθωμανικούς χρόνους) ανδρικής. Η μονή είχε περίβολο, βρισκόταν στην άκρη της πόλης (αρχές 17^{ου} αι.) και η γύρω περιοχή ήταν ακατοίκητη. Τα περισσότερα κτίσματά της όμως καταστράφηκαν κατά την πολιορκία του Μοροζίνι το 1687. Η μονή υφίσταται τον 18ο αιώνα. Στο σεισμό του 1701 παθαίνει ρωγμές ο ναός και για να στερεωθεί κλείνονται τα παράθυρα (κτίζονται) και στερεώνονται οι τοίχοι, κατά το δυνατόν. Τα κελιά είναι πλέον εντελώς καταστραμμένα. Ό,τι είχε απομείνει από τη μονή, πλην του καθολικού, γκρεμίστηκε το 1778 από τον σκληρό Οθωμανό βοεβόδα (διοικητή) της Αθήνας Χατζή Αλή Χασεκλή, προκειμένου να εξασφαλίσει οικοδομικό υλικό για την κατασκευή του ομώνυμου τείχους, που περιέκλεισε την πόλη των Αθηνών, προσφέροντας υποτυπώδη προστασία, εξασφαλίζοντας όμως και τα φορολογικά έσοδα. Ο ναός αποτέλεσε μετόχι της Μονής Καισαριανής. Η Αθήνα απελευθερώνεται το 1821. Η Ακρόπολη απελευθερώνεται το 1822. Ο Κιουταχής καταλαμβάνει την Αθήνα και την Ακρόπολη το 1827, ύστερα από σκληρές μάχες. Τότε κατέπεσε η ΒΑ πλευρά και μέρος του τρούλου του ναού. Οι Τούρκοι αποχωρούν με την έλευση του Όθωνα το 1833.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος, οι προστάτιδες δυνάμεις ζήτησαν ναούς για τους υπηκόους τους. Οι Άγγλοι αρχικά χρησιμοποιούσαν

χώρο της βρετανικής πρεσβείας που ήταν στην Πλ. Κλαυθμώνος, έναντι των οικιών Δεκόζη – Βούρου – Αφθονίδη, πριν κτίσουν τον αγγλικανικό ναό στο οικόπεδο Φιλελλήνων – Αμαλίας, που τους παραχωρήθηκε. Οι Γάλλοι αρκέστηκαν να πηγαίνουν στον καθολικό ναό του Αγίου Διονυσίου (επί της οδού Πανεπιστημίου) αν και παραπονιόντουσαν ότι βρίσκεται σε εξοχική τοποθεσία (έξω από τα όρια της τότε Αθήνας). Το 1847, μετά από αίτηση της ρωσικής πρεσβείας παραχωρήθηκε για τις θρησκευτικές ανάγκες της ρωσικής παροικίας της Αθήνας, η οποία μέχρι τότε εκκλησιαζόταν στον ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, στην οδό Κυδαθηναίων, που της είχε διατεθεί από το 1834.

Ανασκαφικές εργασίες την εποχή της αναστήλωσης του ναού αποκάλυψαν *βαλανείο των ρωμαϊκών χρόνων*, κατά τον Δ. Καμπούρογλου το «επισημότερον της πόλεως». Ο Καμπούρογλου αναφέρει ότι ο ερειπωμένος ναός χρησίμευε στις βροχές ως ποιμνιοστάσιο. Κάτω από τον ναό υπάρχουν «κατακόμβες», λέγεται μάλιστα ότι υπόγεια σήραγγα συνέδεε την περιοχή με την Ακρόπολη. Η αποκατάσταση του ναού ήταν εξαιρετικά επιτυχής. Το βυζαντινό τέμπλο αντικαταστάθηκε με νέο ρωσικού ρυθμού. Οι αγιογραφίες του Βαυαρού ζωγράφου Λουδοβίκου Θείρσιου (L. Thiersch) αντικατέστησαν τις αρχικές βυζαντινές, σύμφωνα με το πνεύμα του κινήματος των Ναζαρητών. Οι Ναζαρηνοί εμφανίστηκαν στην Βιέννη (1835), και ήταν κατά της Αναγέννησης. Είχαν μακριά μαλλιά και ρούχα. Τους ονόμαζαν χλευαστικά Ναζαρηνοί. Τα έργα τους είναι ιστορικά – μυθολογικά, εμπνευσμένα από Ρομαντισμό, Γερμανικό Μεσαίωνα. Όταν γνώρισαν την αρχαιότητα στη Ρώμη, στράφηκαν εν μέρει προς την Αναγέννηση. Όλες οι κεντρικές αθηναϊκές εκκλησίες του νέου ελληνικού κράτους (Αγ. Ειρήνη, Μητρόπολη, Αγ. Διονύσιος, Ζωοδόχος Πηγή, κ.α.), αγιογραφήθηκαν σύμφωνα με το κίνημα των Ναζαρητών. Γλυκερά χρώματα, νατουραλιστικές απεικονίσεις, τρεις διαστάσεις, εκπέμπουν συναίσθημα. Καμία πνευματική ανάταση. Καμία υπέρβαση. Ο Απόστολος Παύλος απεικονίζεται ως Ρωμαίος στρατιώτης, με τσιγκελωτό μουστάκι Όθωνα. Μία αγιογραφία μόνο και αυτή επιζωγραφισμένη, των Αγ. Στεφάνου και Αγ. Ιωάννη Θεολόγου, έχει απομείνει από τις παλιές βυζαντινές. Τέμπλο ρωσικό υψηλό, απομονώνει το ιερό από τους πιστούς. Τα βυζαντινά τέμπλα σιγά-σιγά ψηλώνουν από τον 10^ο αιώνα, και ιδιαίτερα μετά την Άλωση, επηρεασμένα από τα ρωσικά. Το κίνημα των Ναζαρητών αναπτύχθηκε στην Αθήνα από το 1830 έως το 1930. Τότε ο Κόντογλου επανέφερε το βυζαντινό, πνευματικό, υπερβατικό πνεύμα, με τις βυζαντινές αγιογραφίες. Στη βυζαντινή αγιογραφία χρησιμοποιούνται χρώματα αυγοτέμπερα (στις φορητές εικόνες) – νωπογραφίες (σε επιτοίχιες αγιογραφίες), ενώ οι Ναζαρηνοί χρησιμοποιούσαν ελαιόχρωμα (πιο φανταχτερό). Τότε κατασκευάστηκε και το πυργοειδές κωδωνοστάσιο

βυζαντινού ρυθμού, το οποίο καλύπτεται με τρούλο. Η καμπάνα υπήρξε δώρο του τσάρου Αλεξάνδρου Β'. Ο ναός υπέστη ζημιές κατά τους σεισμούς του 1981 και του 1999. Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιήθηκαν επισκευές. Κάποιες τοιχογραφίες-αγιογραφίες βρίσκονται σε μέτρια κατάσταση. Πολύ εντυπωσιακή η κάθοδος στις «κατακόμβες» με τον ατμοσφαιρικό φωτισμό, τα αρχαία γλυπτά, τον παλαιοχριστιανικό ναό και τα υπολείμματα του βαλανείου.

ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΓ. ΠΑΥΛΟΣ (Φιλελλήνων 27 και Αμαλίας): Ναός νεογοτθικού ρυθμού. Έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις για την ταυτότητα του αρχιτέκτονα. Αποδιδόταν επί σειρά ετών στον Στ. Κλεάνθη, αλλά σήμερα αρχιτέκτονας του ναού θεωρείται ο Κάρολος Κόκερελ (Ch. Cockerell, 1788-1863). Στα σχέδια του Κόκερελ επήλθαν αλλαγές υπό την επίβλεψη του Χρ. Χάνσεν. Ο ναός κτίστηκε την περίοδο 1838-1843 για τις θρησκευτικές ανάγκες των Άγγλων και Αμερικανών προτεσταντών της Αθήνας. Το 1843 εγκαινιάστηκε στο όνομα του Αποστόλου Παύλου. Αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα μνημεία των Αθηνών, καθώς προσαρμόζει στοιχεία του γοτθικού ρυθμού στο ελληνικό περιβάλλον (είναι μικρότερος από τους συνήθεις γοτθικούς ναούς, ενώ κάποια στοιχεία είναι πιο λιτά). Τα βιτρώ των παραθύρων στα πλαϊνά κλίτη έχουν αφιερωθεί στη μνήμη του στρατηγού σερ Ρίτσαρντ Τσωρτς, από την οικογένεια του. Διορίστηκε αρχιστράτηγος των ελληνικών επαναστατικών δυνάμεων της ξηράς από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (1827), υπαίτιος της καταστροφής στη μάχη Αναλάτου (1827) και της κατάληψης της Αττικής από τους Τούρκους. Αργότερα διετέλεσε Σύμβουλος Επικρατείας στο ελεύθερο ελληνικό κράτος. Η Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας διόρισε επίσης τον φιλέλληνα Βρετανό λόρδο Τόμας Κόχραν διοικητή των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων και τον Ιωάννη Καποδίστρια κυβερνήτη. Μόνο η τελευταία επιλογή αποδείχτηκε επιτυχής. Η τοποθέτηση ξένων στις ηγετικές θέσεις αποσκοπούσε στην άρση των αδιεξόδων που είχε φέρει ο εμφύλιος πόλεμος και στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού ελληνικού κράτους.

Στους τοίχους του ναού υπάρχουν αναμνηστικές πλάκες προς τιμήν δωρητών και υπηρετησάντων το ναό. Στον τοίχο του αριστερού κλίτους του ναού έχει τοποθετηθεί η καρδιά του φιλέλληνα Φρανκ Άμπνευ Χέιστινγκς (Άστιγγος), βετεράνου στο βρετανικό ναυτικό και της Ναυμαχίας του Τραφάλγκαρ (1805). Ο Άστιγξ ως κυβερνήτης είχε φέρει (1826) στην Ελλάδα και εξοπλίσει με δικά του έξοδα, το πολεμικό τροχήλατο ατμόπλοιο «Καρτερία». Συμμετείχε ενεργά σε πολλές πολεμικές επιχειρήσεις. Τραυματίστηκε θανάσιμα στο Αιτωλικό, στην επιχείρηση κατάληψης του Μεσολογγίου και πέθανε λίγο αργότερα στη Ζάκυνθο (1828). Άλλη πλάκα έχει αφιερωθεί από την «Εταιρεία Λίμνης Κωπαίδος» προς τιμήν ανώτερου

στελέχους της που πέθανε στην Ελλάδα (1890). Συγκίνηση προκαλούν οι πλάκες προς τιμήν των βρετανικών στρατιωτικών, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων που έπεσαν ηρωικά στην Ελλάδα, «υπερασπίζοντας Θερμοπύλες», την περίοδο 1939-1945. Στο δάπεδο δεσπόζει πλάκα προς τιμήν του τελευταίου θύματος της «17 Νοέμβρη» ταξιάρχου Στίβεν Σόντερς, στρατιωτικού ακολούθου της βρετανικής πρεσβείας (2000). Στον περίβολο της εκκλησίας έχει τοποθετηθεί η επιτύμβια πλάκα του τάφου του συνεργάτη του Έλγιν στη σύληση του Παρθενώνα, Ναπολιτάνου ζωγράφου Λουζιέρι (αρχικά βρισκόταν στον κήπο της Μονής των Καπουτσίνων, δίπλα στο χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη).

Ο ναός κινδύνευσε να κατεδαφιστεί, όταν η βρετανική πρεσβεία, μετά την αγορά της οικίας Βενιζέλου, επεδίωκε να αγοράσει και το διπλανό οικόπεδο. Είχαν σκεφτεί να γκρεμίσουν την εκκλησία του Αγ. Παύλου και να πουλήσουν το οικόπεδο. Στο νέο οικόπεδο, δίπλα στην πρεσβεία, θα έκτιζαν εκκλησία. Ευτυχώς το σχέδιο δεν πραγματοποιήθηκε.

Πολύ φιλόξενη η νεωκόρισα Χριστίνα της Αγγλικανικής εκκλησίας. Όλοι μείναμε πολύ ευχαριστημένοι από την μακροσκελή και αναλυτική ξενάγηση της κ. Άρτεμης Σκουμπουρδή.

Βιβλιογραφία

– Αθήνα, Ιχνηλατώντας την πόλη, με οδηγό την ιστορία και λογοτεχνία. Βιβλιοπωλείον «ΕΣΤΙΑ», Θ. Γιοχάλας, Τ. Καφετζάκη

-Ξεναγήσεις κ. Άρτεμης Σκουμπουρδή και κ. Σταύρου Αρβανιτόπουλου

